

POMEMBNA VARIABLA RAZISKOVANJA V PSIHOLOGIJI DRUŽINE: PRAVICA DO RESNIČNOSTI

Gabi Čačinovič-Vogrinčič

POVZETEK

Obsežno delo F.W. Kaslow *Voices in Family Psychology*, svojevrsten pregled nastajanja te discipline v zadnjih petindvajsetih letih, pokaže na ključno točko raziskovanja: podatki znanstvenega in terapevtskega opazovanja se razlikujejo od podatkov, ki jih dajo člani družin. Teza prispevka je, da potrebujemo izkušnje članov družine, njihovo pravico do resničnosti, da bi dopolnili naše znanje o "notranjosti" družine (Kantor, Lehr). Opazovanje je le izhodišče za dialog s posebno družinsko izkušnjo: psiholog podeli znanje o družini z njo samo. Zato potrebujemo, kot pravi Sandra B. Coleman, odprtost in prožnost, da bi - skupaj z njo - mogli raziskati, kaj potrebuje v vsakdanjem življenju. Predstavljam uporabnost koncepta pravice do resničnosti, pojmovanja družine kot konfliktne skupine in koncept razvidnosti.

ABSTRACT

Voices in Family Psychology edited by F.W. Kaslow (1990), present in two volumes research, knowledge and practice within Family Psychology in the last 25 years. This massive compendium shows one of the crucial points in research and therapy: scientific and therapeutic observations differ from self-reports of the family members. The aim of this paper is to reframe the question of the relationship between self-report and observational

approaches. In reserach the self - reported experience of the family complets our knowledge about the "inside" (Kantor, Lehr, 1976), the family's right to reality and its specific way of handling the infinite variety of individual differences in a group or system which makes confrontation and responsibility possible. We need, as Sandra B. Coleman puts it, openness and flexibility to discover, what families need.

Some concepts for observation and self - report are presented: the psychological right to reality, the concept of transparence, the concept "Konfliktfahigkeit".

1.

Psihologija družine je nova disciplina v psihologiji, njeni koncepti in teoretični modeli se šele oblikujejo iz različnih korenin znanja o družini. Ob tem se psihološki znanosti o družini na novo postavlja tudi vprašanje definicije družine, definicije predmeta discipline. Definicija družine je predmet znanstvenega premisleka, saj so se v zadnjih desetletjih močno spremenile oblike družinskega življenja. Pravkar minulo leto družine je opozorilo na raznolikost oblik: narašča število enoroditeljskih družin, zakoncev brez otrok; dopolnjenih, sestavljenih oziroma zaporednih družin - kot pravijo nekateri - ki živijo v ločenih gospodinjstvih; izvenzakonske skupnosti, samska gospodinjstva, homoseksualne skupnosti.

V novi, mladi psihološki disciplini se oblikujejo ekopsihološki zemljevidi, ki upoštevajo socialni, ekonomski in kulturni kontekst in skušajo zajeti resnično raznolikost družinskih oblik. M. Petzold (1994) predstavlja ekološki model, ki mu pravi Bimodalne značilnosti družinskega življenja. Štirinajst bimodalnih značilnosti nam omogoča uporabno označevanje družine v možnih 196 (!) različicah; prispevajo nujen delež k psihološki definiciji družine, ki mora upoštevati različne izbire življenjske poti in sloga. Poglejmo elemente modela:

A: socialni kontekst (makro sistem)

1. legalno poročeni oz. neporočeni pari
2. doživljenjska oz. začasna zveza
3. skupni oz. ločeni dohodki
4. skupno oz. ločeno življenje

B: vpetost v mreže (exo sistem)

5. krvne vezi oz. zakonske vezi
6. samostojna oz. odvisna oseba
7. ekonomsko samostojna oz. ekonomsko odvisna oseba
8. pripadnik iste oz. druge kulture

C: otroci (meso sistem)

9. z otroki oz. brez otrok
10. lastni otroci oz. posvojeni otroci
11. status staršev oz. rejnikov

D: starševstvo (mikro sistem)

12. oba roditelja oz. en roditelj
13. hetero oz. homoseksualni odnosi
14. enakopravne oz. dominante vloge

Petzold elementom za ekopsihološko definicijo družine dodaja intimnost in medgeneracijske odnose, da bi označil tisto, kar je skupno, družinsko v raznolikosti. Štirinajst ali 196 variacij življenjskih slogov družine potrebuje dopolnitev s podatki o izkušnjah ljudi, njihova poročila o tem, kako ravnaajo, da bi preživel, ohranili ali spremenili družino.

K raziskovanju definicije družine nedvomno sodi raziskovanje njene temeljne naloge in k definiciji družine definicija njene temeljne naloge. Proces socializacije v družini zmoremo danes razbrati mnogo bolj natančno: naloga družine je, da na svoj edinstven, poseben način omogoči in obvlada neskončno raznolikost individualnih razlik in ustvari skupino oz. sistem, ki bo omogočil posamezniku soočenje in odgovornost za soočenje.

Družina je prostor, kjer se človek mora učiti za preživetje. Določajo jo danosti, ki so neizogiben okvir vsakega raziskovanja psihološke definicije družine. I.D. Yalom (1989, str.4) jih našteje: strah pred smrtjo, svoboda, da oblikujemo svoje življenje, samota in iskanje smisla. K raziskovanju družine sodi raziskovanje posameznikovega in družinskega ravnanja s temi danostmi.

V formulacijah "neskončna raznolikost" in "soočenje, odgovornost" razberemo pomen Von Braunmuhlove (1979) psihološke pravice otroka do resničnosti v družini. Pravica do resničnosti je pravica otroka, človeka, da se ga vidi, sliši, da se ga ne prezre, da se ga vzame resno. Človek potrebuje za življenje izkustvo iz svoje družine da lahko pove, kdo je in kaj želi, in sprejme enako sporočilo od drugega. Temeljni občutek lastne vrednosti se lahko zgradi le na izkušnji, da si

smel in mogel izraziti svoja čustva, misli, želje; da si jih soočil v odnosih z ljudmi, prevzel odgovornost zanje, se jih učil obvladati in spreminjati.

Pravica do resničnosti zagotavlja človeku pogoje za pomembno učenje ravnanja s temeljnima potrebama po avtonomiji in povezanosti. Iz gornje formulacije psihološke naloge družine smo lahko razumeli, da je to prostor, kjer bo otrok odkrival svojo edinstvenost, svoje meje - neodvisnost; in povezanost, odvisnost, izkušnjo, da druge potrebujemo in smo jim potrebni.

Tako formulirana naloga družine odpira vrsto vprašanj, na katera znanost še ni odgovorila. Kaj zagotavlja v družini možnost za spreminjanje? Kakšna struktura družinskih vlog zagotavlja psihološko pravico do resničnosti; kaj je sposobnost za konflikt, ki zagotavlja ravnotežje v ravnanju z avtonomijo in povezanostjo? Od česa je odvisna razvidnost?

Pomembno znanje o družini, ki ga že imamo, je, da je družina konfliktna skupina in nič drugega ne more biti. Torej je pravica do resničnosti tudi pravica do "sposobnosti za konflikt", kot pravi W. Mertens (1974). Človek si v socializacijskem procesu mora pridobiti sposobnost, da zazna konflikt za interakcijami in komunikacijami, da ga kot konflikt prepozna in metakomunicira. Spoznanju, da družina ne more biti nič drugega kot konfliktna skupina, dodaja H. Stierlin še trditev o nerešljivosti konfliktov med starši in otroki. V pojmu delegacija opisuje konfliktnost starševske zahteve po lojalnosti, ki otroku naroča, da odide in ostane hkrati.

V raziskovanju družine uporabljam pojem razvidnosti, da bi označila tisto, kar je v družini mogoče prepoznati in sporočiti. Pojem je pomemben v raziskovanju družinske psihologije, ker razvidno vedno znova definira družina. Raziskovalec le ponuja svoje "prave besede" o izkušenem in zaznanem za skupno iskanje.

Raziskovanje, ki bi lahko upoštevalo in iskalo odgovore v tem okviru, mora imeti eno posebnost: možno je le v sodelovanju med raziskovalcem in družino.

2.

Prispevek je plaidoyer za to, da se psihologija družine loti tudi raziskovanja tistih vprašanj življenja družine in v družini, ki jih je mogoče raziskati le skupaj z družino.

Sandra B. Coleman v predgovoru h knjigi Florence W. Kaslow *Voices in Family Psychology* (1990, str.8) pravi, da je pomen psihologije družine v izzivu, ki ga pripisuje odprtosti in prožnosti psihologa, da se loti raziskovanja tistega, kar družine potrebujejo za vsakdanje življenje. In dodaja: "Ko bomo kot družinski psihologi zmogli sprejeti in razumeti praznino družine hkrati s tem, da sprejmemo in razumemo praznino lastnih pametno konstruiranih intervencij, bomo morda sposobni razumeti intimni pomen družinskega boja" (ibid, str.246).

Če natančno beremo S.B.Coleman, vidimo zanimivo povezavo in nanjo želimo pokazati. Od družinskih psihologov zahteva odprtost in prožnost, da bi mogli raziskovati, kar družine potrebujejo za vsakdanje življenje. "Odprtost in prožnost" razumem kot opis načina ravnanja v tem procesu: odprtost do družinske resničnosti, prožnost, da bi bili sposobni slediti družini v resničnost, kot jo ona, družina, razume.

In potem, ko se lotimo "raziskovanja tistega, kar družina potrebuje za vsakdanje življenje", se soočimo s praznino v družini in praznino lastnih konstrukcij o družini, ki jo moramo sprejeti, da bomo sposobni razumeti intimni pomen družinskega boja.

Torej zastavljam psihologiji družine nalogo, da se nauči razumeti intimni pomen družinskega boja. Da gre za boj, da ta ima intimni pomen, nam lahko pokažejo le tisti, ki so vpleteni v ta boj in ta intimni pomen.

Zanimivo se mi zdi, kako S.B.Coleman uporablja pojem "praznina". Lahko domnevamo, da govori o tem, kako družina hkrati vztraja na eni desetini znanega (V. Satir, 1995) in omogoča negotovost spreminjanja; s praznino bi bilo mogoče označiti tudi vse, kar je konfliktnost družine; mogoče v "praznino" sodi tudi nerazrešena drama ločevanja med starši in otroki (Stierlin, 1978). Ali pa "praznina" označuje mehanizme, ki onemogočijo družini, da prepozna v vlogah tudi socialne obrambe (H.E.Richter) ali delegacijo (H.Stierlin).

Boj je zelo vsakdanji boj za to, da bi v družini imel človeka, ki mu lahko poveš, kdo si in kaj želiš, s katerim bi to podelil. Za raziskovalca ali svetovalca pa "praznina" lahko označuje spoznanje, da moramo biti dobro opremljeni za to, da zdržimo negotovost skupnega iskanja pri terapevtskem delu in pri raziskovanju skupaj z družino.

V tako zastavljeni nalogi za psihologijo družine je pričujoča razprava tudi plaidoyer za pravico do resničnosti, ki tako postaja pomembna variabla raziskovanja v psihologiji družine in je zagotovilo za to, da nam ne bo treba vztrajati na "praznini" lastnih konstruktov.

Raziskovanje za psihologijo družine se začne s konverzacijo, kot bi rekel G.Barnes (1994), in konverzacija ostaja ves čas pomemben del raziskovanja. V pogovoru se dogaja soočenje in prevzemanje odgovornosti za tisto, kar je moglo postati razvidno. Koncept pravice do resničnosti je zelo blizu tistemu, kar David H. Olson imenuje "insider perspective" (1990, str.367-371), ko pravi, da je treba "osebna poročila uporabljati skupaj z opazovalnimi pristopi, da bi zajeli kompleksnost družinskih sistemov".

Ob tem je zanimiv podatek, navaja ga tudi D.H.Olson, da ni visoke korelacije med osebnimi poročili in podatki, ki jih dobimo na osnovi opazovanja. To pomeni, da imamo o raziskanem v družini dve vrsti podatkov: podatke, dobljene z objektivnim opazovanjem, in podatke, ki so poročila o osebnem vedenju in doživljanju. Potrebujemo oboje in ko dobimo oboje, se na zemljevidu pokaže "emptiness and void", praznina, ki jo razkrijemo, ko nadaljujemo "konverzacijo" o tem, kako ravna jo s praznino, kako ravna jo s spremembami, zakaj v družinah potrebujemo nerazvidno, "praznino".

3.

Raziskovalec, ki spoštuje pravico do resničnosti družine, mora v skupni projekt vložiti svoje vedenje, znanje o družini, da bi se "Barnesova" konverzacija začela.

Kako opravlja družina nalogo, da zagotovi prostor za neskončno raznolikost individualnih razlik in ustvarja vedno znova sistem, skupino, v kateri so možna soočenja in odgovornost zanje? V začetku konverzacije ponuja vsakdo svoje izkustvo, "samoopaženo" in "opaženo" so na začetku skupnega iskanja.

V skupnem iskanju strokovnjak podeli z družino svoje vedenje in svoje izkustvo. Potrebuje znanje, ki ga je mogoče podeliti z družino. Spoštuje pravice do resničnosti nalaga strokovnjaku, da uporabi znanje, ki bo omogočilo družini iskanje rešitev. Konverzacija mora ostati razumljiva.

V tem prispevku ni dovolj prostora, da bi predstavila znanja, ki se vgrajujejo v novo nastajajočo disciplino. Prepoznavanje socialnopsihološkega konteksta male skupine v družini mi je omogočilo prvi korak k temu, da sem razumela socialno, torej družinsko konstrukcijo realnosti. Možno je začeti raziskovanje v družini in z njo na analizi vlog in torej mehanizmov, ki zagotavljajo v družini homeostazo, več istega.

"Koncepti za opisovanje družinske stvarnosti", ki jih oblikujeta Kantor in Lehr (1976), nam omogočijo, da socialnopsihološki pojem vloge ("pričakovano vedenje...") dodatno opredelimo iz posebnega družinskega konteksta. Raziskovalca ugotavljata, da družina potrebuje štiri vloge, da bi se ohranila: vlogo gibala (mover), slednika (follower), nasprotovalca (opposer) in neudeleženega (bystander).

Tako "konverzacija" o vlogah dobi ob "skupinski" tudi "družinsko" dimenzijo in nove možnosti, da ravnanje postane razvidno. Koncepti družinskih terapij pa dodajajo akademskim raziskavam družine bogato, četudi dvoumno dediščino. Koncept vloge kot psihosocialne obrambe oz. vloge razbremenjevalca konfliktov v družini, prihaja iz terapije, vendar je izredno dragocen, ker pomaga poimenovati - tudi za družino - praznino ali, če rečemo drugače - konfliktnost, ki družino definira.

Zato mislim, da je prav, da korenine družinske psihologije sežejo v znanja, dobljena iz terapije, vsem upravičenim svarilom navkljub, sicer nimamo možnosti, da bi razumeli, zakaj družina tudi potrebuje "praznino", zakaj zmore le 1/10 osveščenega, zavestnega za svoje vsakdanje življenje in kako zmore spreminjanje.

Vsak družinski psiholog mora izbrati iz bogastva konceptov in teorij tisto, kar je uporabno za njegovo odkrivanje družine. V mojem izboru so Th. Lidz, H.E. Richter, H. Stierlin, Y. Boszormenyi - Nagy, R. Skynner, V. Satir, J. Haley, S. Minuchin, M. Selvini Palazzoli, W. Kempler, A.D. Luepnitz, W.R. Bion in I.D. Yalom.

Na 2. kongresu družinske psihologije v Padovi leta 1994 se je ta disciplina predstavila kot akademska. Luciano L'Abate, eden od utemeljiteljev discipline,

je v svojem prispevku želel zelo jasno razmejiti psihologijo družine, ki jo definira raziskovanje družine - od družinske terapije, ki se konstituira za intervencijo, za pomoč.

Prispevki najbolj uglednih ustvarjalcev vsebujejo le malo Olsonove "notranje perspektive", malo podatkov o družinskem pomenu raziskanega. Temeljijo na kompleksnih modelih za opazovanje družinskega sistema. Pri tem družina sama, še pogostejše pa le posamezni člani ali posamezni podsistemi (starši, zakonci), odgovarja oz. odgovarjajo na zastavljena vprašanja. Po tej poti nedvomno pridemo do ene vrste vedenja o družini in sama ne oporekam pomenu odkritega, le na to ne pristajam, da bi bilo tako zastavljeno raziskovanje edino veljavno ali najbolj pomembno.

Tu mislim na Petzoldovo (eko)psihološko definicijo družine; na referat Luciana L'Abate Teorija, merjenje, raziskovanje in aplikacija v psihologiji družine, ki predstavlja validirane psihometrične instrumente za odkrivanje značilnosti družine, ki so posebej izdelani tako, da lahko nanje relevantno odgovarjajo tudi otroci. L'Abate meri pomembni variabli - sposobnost za ljubezen in sposobnost za pogajanje - vendar le na ravni posameznika v sistemu. Manjka raziskovanje ravnanja družine s svojimi odkritji. J.M. Gottmann je predstavil teorijo zakonske stabilnosti, ki temelji na longitudinalni študiji in želi postaviti model za predvidevanje stabilnosti. M. Cusinato predstavlja uporabnost lestvice (Individual Environment Scale Answers) za ugotavljanje diskrepanc v družinskem sistemu. W. Scheewind in S. Ruppert sta poročala o longitudinalni študiji sprememb v odnosih med starši in otroki, ki temelji na izredno obsežnem zbiranju in analizi variabel osebnosti, družinskega okolja, odnosov med roditeljem in otrokom, podatkih o zaposlitvi, finančni situaciji in socialni integraciji družine. Cilj raziskave je bil, da se razbere splošni vzorec spreminjanja v času in možni vplivi na ta proces. Gradivo s kongresa zajema izredno široko paleto vsega, kar zadeva družino, je dragocen material o novem področju vedenja v psihologiji. Zanimiva študija M. Hofer in B. Pikowsky mi pomaga, da še enkrat obrazložim svojo tezo. Avtorja raziskujeta stopnje kongruentnosti komunikacij v prepirih med materami in adolescentnimi hčerkami in ugotavljata, da je malo razumevanja, da prevladujejo nekongruentne komunikacije. To je nedvomno veljaven podatek raziskovanja družine, vendar mu manjka pomemben element: stopnja kongruentnosti se ne določa le v dvojici mati - hči! Imanentno družinsko psihološka tema je raziskovanje mehanizmov v družini, ki potrebuje nekongruentnost, da bi preživela!

Mislim, da družinska psihologija ne potrebuje strogega reza med "akademskostjo" in družinsko terapijo. Nasprotno, mora ga preseči tako v psihološki definiciji družine kot v opredeljevanju raziskovanja in mu dodati - da povem še enkrat - odkrivanje tistega, kar je možno raziskati samo tako, da skupaj z družino raziskujemo in znotraj njenega vsakdanjega življenja razberemo njeno logiko preživetja.

4.

Raziskovalec, ki prodira v praznino neznanega skupaj z družino, mora k temu družino najprej eksplicitno povabiti. Od tu dalje pa ima nalogo, da oblikuje delovni, v cilj usmerjen, torej raziskovalni odnos po eni strani; in osebni odnos po drugi. Raziskuje lahko, če zmore biti tudi on "oseben, konkreten in tukaj in zdaj", če zmore vzstopiti s svojim izkustvom, da bi z družino podelil tudi negotovost pred novim, neraziskanim.

To je koncept raziskovanja, za katerega nimamo mnogo izkušenj. Več izkušenj imamo o vzpostavljanju delovnega odnosa v dogovoru za psihosocialno pomoč ali za odgovarjanje na vprašanja raziskovalca. Pa vendar: ljudje potrebujemo več znanja o svojih družinah, raziskovalci pa niti dobro ne vemo, kaj "več znanja" natanko pomeni. Prepričana sem, da odgovora nimamo strokovnjaki, tudi družina sama si ga ne more narediti razvidnega, lahko pa delamo skupaj in vnesemo neslutene možnosti za spoznavanje družine - in pojmovanje psihologije.

LITERATURA

1. Barnes, G. (1994). *Justice, Love and Wisdom*, Zagreb: Medicinska naklada.
2. Bentovim, A., Barnes G., Cooklin, A. (1982). *Family Therapy Vol 1,2*, London: Academic Press.
3. Berger, P. Luckmann, T. (1980). *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*, Frankfurt/Main: Fischer Verlag.
4. Boszormeny-Nagy, I., Spark, G. (1981). *Unsichtbare Bindungen*, Stuttgart: Klett-Cotta.
5. Von Braunmuhl, E. (1979). *Zeit fur Kinder*, Frankfurt/Main: Fischer.
6. Coleman S. B. (1990). *Zen and the Art and Science of Being a Family Psychologist*, In: Kaslow, W. F. ed., *Voices in Family Psychology*, Newbury Park, California: Sage Publications.

7. Čačinovič Vogrinčič, G. (1992). Psihodinamski procesi v družinski skupini, Ljubljana: Advance.
8. Haley, J. (1978). Problem Solving Therapy, New York, Harper and Row.
9. Kantor, D., Lehr, W. (1975). Inside the Family, San Francisco: Josey Bass.
10. Kaslow, F.A., ed. (1990). Voices in Family Psychology, Newsbury Park; Sage Publications.
11. Kempler, W. (1991). Within Families, Costa Mesa: The Kempler Institute.
12. Lidz, T. (1971). Familie und psychosoziale Entwicklung, Frankfurt/Main: Fischer.
13. Luepnitz, D. A. (1988). The Family Interpreted, New York: Basic Books.
14. Mahler, M. S., et al. (1975). The Psychological Birth of the Human Infant New York, Basic Books.
15. Mertens, W. (1974). Erziehung zur Konfliktfähigkeit, Munchen: Ehrenwirth.
16. Minuchin, S. (1974). Families and Family Therapy, London: Tavistock.
17. Olson, D. H. (1990). The Triple Threat of Bridging Research, Theory, and Practice In: Kaslow, F. A., ed. Voices in Family Psychology, Newsbury Park Sage Publications.
18. Richter, H. E. (1972). Patient Familie, Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt.
19. Satir, V. (1995). Družina za današnji čas, Ljubljana, Cankarjeva založba.
20. Selvini Palazzoli, M. et al. (1981). Paradoxon und Gegenparadoxon, Stuttgart: Klett-Cotta.
21. Skynner, R., Cleese, J. (1994). Družine in kako preživeti v njih, Ljubljana, Tangram.
22. Stierlin, H. (1978). Delegation und Familie. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
23. Yalom, I.D. (1989). Love's Executioner, London: Penguin Books.
24. Materiali 2. mednarodnega kongresa družinske psihologije.